

DOI: <https://doi.org/10.18524/2519-2523.2025.20.344136>

УДК 94(477)«1941»

PORTRAIT OF A SOVIET SABOTEUR OF THE EARLY PERIOD OF GERMAN-SOVIET WAR: EDUCATION, ETHNIC ORIGIN, TRAINING, MISSIONS (BASED ON ROMANIAN INTELLIGENCE MATERIALS)

Artem Fylypenko

Post-graduate student

Department of History of Ukraine

South Ukrainian National Pedagogical

University named after K. D. Ushynsky

26 Staroportofrankivska St, Odesa, 65020,

Ukraine

Head of the Workshop of the

Scientific-Research Center of the Armed

Forces of Ukraine “State Oceanarium”,

Naval Institute, National University

“Odesa Maritime Academy”

ORCID iD:

<https://orcid.org/0000-0002-8283-5313>E-mail: fylypenko.niss@gmail.com

Citation: Fylypenko, A. (2025) Portrait of a Soviet saboteur of the early period of German-Soviet War: education, ethnic origin, training, missions (based on Romanian intelligence materials), *Chornomors'ka mynuvshyna: transactions of Department of Cossack History in the South of Ukraine*, 20, pp. 137–147.

Submitted: 19.11.2025.

ПОРТРЕТ РАДЯНСЬКОГО ДИВЕРСАНТА ПОЧАТКОВОГО ПЕРІОДУ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ: ОСВІТА, ЕТНІЧНЕ ПОХОДЖЕННЯ, ПІДГОТОВКА, МІСІЇ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ РУМУНСЬКОЇ РОЗВІДКИ)

Артем Філіпенко

Здобувач

кафедри історії України

ДЗ «Південноукраїнський національний

педагогічний університет імені

К. Д. Ушинського»

вул. Старопортофранківська, 26,

м. Одеса, 65020, Україна

Abstract

The article, based on archival documents of the National Archives of the Republic of Moldova, attempts to create a portrait of a Soviet saboteur of the early period of the German-Soviet war. The main attention is paid to Soviet sabotage groups that operated against Romania, an ally of Nazi Germany. Based on the analysis of documents, it is shown that the active sending of Soviet reconnaissance and sabotage groups to the rear of German-Romanian troops began in early July, three weeks after the start of the German-Soviet war. Soviet structures were not ready for deployment of sabotage activities and partisan movement behind enemy lines. As a result, in the first months, the training of saboteurs took place according to an accelerated program. When selecting performers of reconnaissance and sabotage missions, attention was paid to natives of regions that were part of the Kingdom of Romania until 1940 (modern Republic of Moldova and Southern Ukraine). The saboteurs were given the classic tasks of destroying communication lines, sabotage on railways and highways. In the first months, the possibility of a Soviet counteroffensive was taken into account.

Keywords: Southern Ukraine, intelligence, Odesa, Romania, World War II, partisans, Transnistria, occupation.

Анотація

В статті на основі архівних документів Національного Архіву Республіки Молдова здійснена спроба створити портрет радянського диверсанта початкового періоду німецько-радянської війни. Головна увага присвячена радянським диверсійним групам, які діяли проти Румунії — союзника нацистської Німеччини.

Начальник майстерні
експериментально-виробничого цеху
Науково-дослідний центр Збройних
Сил України «Державний океанаріум»
Інституту Військово-Морських Сил
Національного університету «Одеська
морська академія»
ORCID iD:
<https://orcid.org/0000-0002-8283-5313>
E-mail: fylypenko.niss@gmail.com

Цитування: Филипенко А. Портрет радянського диверсанта початкового періоду німецько-радянської війни: освіта, етнічне походження, підготовка, місії (за матеріалами румунської розвідки). *Чорноморська минувшина* : зап. Від. історії козацтва на півдні України : зб. наук. пр. / за ред. В. А. Смолія. Одеса: ФОП Бондаренко М. О., 2025. Вип. 20. С. 137–147.

Отримано: 19.11.2025 р.
1,1 д.а.

На підставі аналізу документів, показано, що активне засилання радянських розвідувальних та диверсійних груп у тил німецько-румунських військ розпочалося на початку липня через три тижні після початку німецько-радянської війни. Радянські структури виявилися не готові до розгортання диверсійної діяльності та партизанського руху у тилу противника. Внаслідок цього, в перші місяці підготовка диверсантів відбувалася за прискореною програмою. При підборі виконавців розвідувальних та диверсійних місій приділялася увага уродженцям регіонів, які до 1940 року входили до складу Королівства Румунія (сучасні Республіка Молдова та Південь України). Перед диверсантами ставилися класичні завдання руйнації ліній зв'язку, диверсії на залізницях та автошляхах. В перші місяці враховувалася можливість радянського контрнаступу.

Ключові слова: Південь України, розвідка, Одеса, Румунія, Друга світова війна, партизани, Трансністрія, окупація.

Російсько-українська війна спонукала до перегляду усталених поглядів на події Другої світової війни. Російські агресори використовують міфологізовану історію цієї війни для виправдання нападу на Україну. Зі свого боку, ігнорування українськими дослідниками тематики, пов'язаної із Другою світовою війною або зведення її виключно до досліджень українського національно-визвольного руху тієї доби створює сприятливі умови, які дозволяють агресору монополізувати історичну пам'ять про Другу світову війну, нав'язувати свою версію подій 80-річної давнини, просувати концепцію Великої Вітчизняної війни (рос. – «Великой Отечественной войны»).

Внаслідок російсько-української війни більшість архівних матеріалів, присвячених Другій світовій війні опинилася поза досяжністю українських дослідників. Натомість є можливість залучити в обіг документи інших країн, у тому числі Румунії, яка стала жертвою радянської агресії у 1940 р., була союзником нацистської Німеччини з 1941 по 1944 р., а з 23 серпня 1944 р. приєдналася до Антигітлерівської коаліції.

Важливим аспектом Другої світової війни була розвідувально-диверсійна діяльність протиборчих сторін в тилу ворога, спрямована на отримання розвідувальної інформації та руйнування системи забезпечення фронту – порушення зв'язку та комунікацій, роботи автомобільного та залізничного транспорту тощо. При цьому Радянський Союз активно використовував для зазначених цілей партизанський рух на тимчасово окупованих територіях, у тому числі на території України.

Радянсько-партійна історіографія традиційно глорифікувала партизанство та підпілля в часи Другої світової війни, намагаючись представити його, як прояв всенародного спротиву окупації. При цьому всіляко звеличувалася роль комуністичного керівництва в організації партизанського руху. Серед видань, де висвітлювався партизанський рух в Україні та на території Молдавської РСР, можна виділити спогади начальника Українського штабу партизанського руху Т.Строкача [9] та книгу Д.Сліна [3].

За останній час з'явилося чимало видань, які дозволяють деміфологізувати історію радянського партизанського руху, з'ясувати роль в його організації органів Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС) та Робітничо-Селянської Червоної армії (РСЧА), пролити

світло на невідомі сторінки історії Другої світової. Серед цих робіт можна виділити роботи українських дослідників, зокрема, роботи А. Кентія та В. Лозицького [4], О. Гогуня [2], О. Бабиця [1], В. Савченка, І. Сапожнікова та О. Русанова [8] та інших. В цьому контексті не можна не згадати російських дослідників, зокрема, таких як А. Попов [7], які попри слідування російській ідеологічній концепції «Великой Отечественной войны», досліджують роль НКВС в організації партизанського руху.

Не менший інтерес представляє погляд на радянських розвідників, партизан та диверсантів з боку їх противників, в нашому випадку, румунських спеціальних служб, на які під час Другої світової війни були покладені завдання протидії радянській розвідувально-диверсійній діяльності. За останній час в Румунії з'явилося чимало публікацій, присвячених діяльності румунських спецслужб часів Другої світової війни. Серед них виділяються публікації К. Тронкоте [13; 14], П. Морару [10; 11], А. Спину [12]. Вони дають уявлення про організацію румунських спецслужб, зокрема Спеціальної розвідувальної служби (SSI), основні напрями їх діяльності. Водночас, ці публікації так само, як і публікації українських дослідників потребують певного доповнення за рахунок залучення в обіг нових документів, порівняння віддзеркалення подій кожною зі сторін.

Мета публікації – на підставі документів румунської розвідки, що зберігаються у фондах Національного архіву Республіки Молдова, дослідити портрет радянського диверсанта початкового періоду німецько-радянської війни, висвітлити його соціальне та етнічне походження, рівень освіти, з'ясувати обставини залучення його до розвідувально-диверсійної діяльності органами НКВС, зміст та характер підготовки. Слід зауважити, що це дослідження має і певне практичне значення, оскільки партизанський рух, як і розвідувально-диверсійна діяльність є проявами асиметричних бойових дій, які властиві війнам та конфліктам ХХІ ст.

У період 20-30-х років ХХ ст. радянське керівництво приділяло значну увагу організації партизанського руху. Це було пов'язано із загальною військовою слабкістю Радянського Союзу, внаслідок чого не виключалося, що на початковому етапі війни з іншими країнами РСЧА буде змушена залишити прикордонні території і відійти у глиб країни. Для протидії противнику на тимчасово окупованій території створювалися законспірована та добре підготовлена мережа диверсійних груп та диверсантів-одинаків у містах та на залізницях на захід від лінії укріплених районів. Також створювалися партизанські загони, які мали бути розгорнуті у випадку агресії, проводилися навчання, здійснювалася підготовка командного складу, приділялася увага матеріально-технічному забезпеченню партизанського руху. Крім того, радянські диверсанти на початку 1920-х років здійснювали заходи «активної розвідки» на території Польщі та Румунії, в рамках яких засилялися диверсійні групи, створювалися підпільні комуністичні осередки, здійснювалися акти терору по відношенню до місцевої адміністрації.

У роки «великого терору» 1937-1938 рр. системі підготовки партизанських кадрів було завдано нищівного удару. Не останню роль у цьому відіграла зміна військової концепції, яка передбачала ведення бойових дій «малою кров'ю на ворожій території». Відповідно відпадала і потреба в організованому партизанському русі, як засобі боротьби з ворогом. Мережа шкіл, де готувалися кадри для партизанського руху, була ліквідована, партизанські загони і групи розформовані, значна частина кадрів, які займалися підготовкою до партизанської війни, знищена. Як наслідок, після початку вторгнення нацистської Німеччини радянські органи безпеки спільно з структурами ВКП (б) у терміновому порядку і без відповідної матеріальної бази починають створювати диверсійні підрозділи та партизанські загони для організації диверсій у тилу противника.

В південних районах України та на території Молдавської РСР радянські диверсанти діяли проти військ союзника нацистської Німеччини – Румунії, яка вступила у війну проти СРСР з метою повернення захоплених Радянським Союзом у 1940 р. територій Бессарабії та Північної Буковини (Ізмаїльська, Чернівецька області Української РСР, частина Молдавської РСР).

Боротьбою з радянськими диверсантами, а згодом з партизанськими загонами та підпіллям займалися кілька структур Румунії. Провідною з них була Спеціальна інформаційна (розвідувальна) служба (Serviciul speciale de informatie – SSI), створена у 1940 р. шляхом реорганізації іншої спеціальної служби: Секретної розвідувальної служби румунської армії –

SSIAR (Serviciul Secret de Informatii a Armatei Romane). SSI мала у своєму складі як розвідувальне, так і контррозвідувальне управління (секцію). Безпосереднім виявленням та затримкою радянських диверсантів займалися військові частини, в зоні розташування яких було здійснене десантування радянських розвідувально-диверсійних груп або частини жандармерії.

Після вступу Румунії у Другу світову війну, жандармерія отримала конкретні завдання: боротьба з терористичними діями; охорона важливих економічних об'єктів; посилення заходів внутрішнього порядку, протидія діям десантників та парашутистів, спостереження за опозиційними діями тощо. Крім того, у районі військових операцій було розгорнуто 23 жандармські легіони, мобільний легіон, 195 жандармських секцій та 1044 жандармські пости чисельністю приблизно 10 000 жандармів.

На початку вторгнення нацистської Німеччини ситуація на півдні СРСР (територія Молдавської РСР та Ізмаїльська область Української РСР) в цілому склалася сприятливою для радянських військ. Спроби німецько-румунських військ форсувати р. Прут в перші тижні німецько-радянської війни виявилися невдалими, з п'яти захоплених плацдармів залишився лише один. 25 червня 1941 р. на базі Одеського військового округу був створений Південний фронт, якому протистояло угруповання румунсько-німецьких військ у складі 11-ї німецької, 4-ї та 3-ї румунської армій. Зоною відповідальності Південного фронту була ділянка завширшки 700 км від м. Липкани до гирла Дунаю.

Основні події на цей час розгорнулися на заході СРСР, де німецькі війська успішно просувалися вглиб радянської території. За умов швидкого наступу противника питання організації боротьби в його тилу ставало дедалі більш актуальним для радянського командування.

Показово, що в директиві НКДБ СРСР (з 3 лютого по 20 липня 1941 р. існував окремий Наркомат держбезпеки, який згодом знову об'єднали з НКВС) №136 про завдання органів державної безпеки в умовах військового часу, виданої на другий день після початку вторгнення, 24 червня 1941 р., за підписом наркома держбезпеки Всеволодом Меркуловим, не було жодної згадки про організацію підпільно-диверсійної роботи в тилу противника [6, с. 67-68], що свідчить про те, що органи держбезпеки ще не почали готуватися до цього.

Вперше ідея розгортання диверсійних груп і організації партизанського руху була сформульована в спільній директиві Раднаркому СРСР і ЦК ВКП(б) «Партійним і радянським організаціям прифронтових областей» від 29 червня 1941 р., яка щодо розгортання партизанського руху зводилася до наступного: «...в зайнятих ворогом районах створювати партизанські загони і диверсійні групи для боротьби з частинами ворожої армії, для розпалювання партизанської війни всюди і скрізь, для підризу мостів, доріг, псування телефонного і телеграфного зв'язку, підпалювання складів тощо. У захоплених районах створювати нестерпні умови для ворога та всіх його помічників, переслідувати та знищувати їх на кожному кроці, зривати усі їхні заходи. Для керівництва всією цією діяльністю завчасно, під відповідальність перших секретарів обкомів та райкомів створювати з найкращих людей надійні підпільні осередки та явочні квартири у кожному місті, районному центрі, робочому селищі, залізничній станції, у радгоспах та колгоспах» [6, с.123].

30 червня 1941 р. на засіданні Політбюро ЦК КП(б)У було розглянуто питання про «створення партизанських загонів, підпілля і диверсійних груп» [9, с.16]. 5 липня 1941 р. ЦК КП(б)У прийняв рішення про організацію масового партизанського руху та партійного підпілля в окупованих районах. Для цієї мети була організована Оперативна група на чолі з секретарем ЦК КП(б)У Михайлом Бурмистенком, затверджені оперативні групи в обкомах КП(б)У. Згодом створене Республіканське управління по керівництву партизанськими загонами, диверсійними групами і винищувальними загонами. У серпні 1941 р. при всіх військових радах фронтів і армій почали діяти 7-мі відділи, які повинні були створювати партизанські загони в тилу противника у смузі цих об'єднань [9, с.16].

При цьому, як зазначають українські дослідники А. Кентій та В. Лозицький, організацією радянського партизанського руху займалися паралельно, фактично незалежно один від одного, партійні організації, органи НКВС, військові ради й політуправління фронтів, політичні та розвідувальні відділи армій. «Координація їхніх зусиль і дій на вищому партійно-державному чи військовому рівні була відсутня. При цьому кожен з причетних до організації і керівництва партизанським рухом чинників мав власне бачення і розуміння поставлених перед ним завдань» [4, с. 29].

Протягом перших тижнів після вторгнення нацистської Німеччини ситуація на південному фланзі (Молдавська РСР та південь Одеської області) залишалася стабільною. Перша інформація про радянських «парашутистів» (під такою назвою в румунських документах іменуються радянські розвідники та дисерсанти) з'явилася вже в перші дні радянсько-німецької війни. 23 червня 1941 р. жандармський легіон Яломіци повідомляв, що між селами Серулешть та Фундуля, жудеца Ілфов були висаджені два парашутиста, проте перевірка показала, що висадки десантників не було. Виявилось хибним повідомлення того ж дня від протиповітряного спостерігача 30-го егерського (доробанць) полку про висадку трьох парашутистів в напрямку Жилави [5, арк. 243]. В цілому в перші дні війни було чимало хибних сигналів про висадку парашутистів: 27 червня в лісу Белечанка та комуни Пошта (жудец Ілфов), 30 червня в лісу біля села Пічіорул Лупулуй, повіту Яси. 26 червня 1941 р. жандарми затримали радянського «парашутиста», який днем раніше був помічений на території села Салчіа-Текуць. Як з'ясувалось ним був не диверсант, а старший лейтенант з 5-го бомбардувального полку РСЧА, розташованого у м. Білгород-Дністровський, ймовірно збитий під час виконання бойового завдання [5, арк. 249].

Швидкий відступ радянського Південно-Західного фронту створив загрозу оточення радянського Південного фронту в Бессарабії. Було прийняте рішення про відведення військ за р. Дністер. 2 липня 1941 р. розпочався наступ німецько-румунських військ, які 16 липня 1941 р. зайняли Кишинів, а 21 липня – Бельци. Радянські війська залишили також Ізмаїльську область (нині південні райони Одеської області). Разом з радянськими військами евакуювалося і партійне керівництво Молдавської РСР, яке мало відповідати за організацію партизансько-підпільного руху.

Перші достовірні дані про радянських диверсантів з'являються вже після початку наступу румунсько-німецьких військ. 6 липня на краю села Тетерушь (жудец Яси) був знайдений парашут радянського зв'язку та радіостанція, а 7 липня було отримано повідомлення, що між комунами Текута та Мірешті жудеца Васлуй було помічено 5 осіб, які рухалися в напрямку лісу Ларга. Судячи з повідомлення, поряд з жандармами, у пошуці парашутистів були задіяні селяни з навколишніх сіл. Один парашутист був вбитий в лісу увечері 7 липня, 10 липня інший парашутист був захоплений. 11 липня під час бою з жандармами один з парашутистів був вбитий, ще двоє поранені. В бою отримав смертельне поранення селянин з комуни Текута, який був залучений до пошуку диверсантів. Були поранені призовник з цієї ж комуни, один жандарм та двоє солдатів 35 піхотного полку [5, арк. 250]. Водночас, з повідомлення не зрозуміло остаточно, чи були зазначені «парашутисти» диверсантами чи екіпажем збитого радянського літака.

7 липня 1941 р. Генеральна штаб-квартира румунської армії повідомила в циркулярній телеграмі № 103/941, підписаній начальником Головного штабу генералом Александрю Іоаніціу, що «останні дані свідчать про те, що радянська армія висадила озброєних парашутистів за лінією фронту у вразливих точках». Зазначені парашутисти мали завданням розвідку, пропаганду та диверсії [11, р. 123].

Тим часом, радянське командування намагалося надати боротьбі в тилу противника системного та організованого характеру. 18 липня 1941 р. була прийнята Постанова ВКП(б) «Щодо організації боротьби в тилу німецьких військ», в якій констатовалося, зокрема і те, що «не рідкісні випадки, коли керівники партійних і радянських організацій у районах, що зазнали загрози захоплення німецькими фашистами, ганебно кидають свої бойові пости, відходять у глибокий тил, на спокійні місця, перетворюються на ділі на дезертирів та жалюгідних боягузів». Постанова вимагала спрямовувати для організації підпільних комуністичних осередків та керівництва партизанським рухом та диверсійною боротьбою до районів, захоплених противником «найбільш стійкі керівні партійні, радянські та комсомольські працівники, а також віддані Радянській владі безпартійні товариші, ознайомлені з умовами району, до якого вони прямують». Передбачалося, що засилання «має бути ретельно підготовлене і добре законспіроване, для чого слід кожному групі (2–3–5 осіб), що засилається зв'язувати тільки з однією особою, не пов'язуючи групи, що засилаються, між собою» [6, с. 344].

24 липня 1941 р. 2-е контррозвідувальне відділення 2-го відділу Головної штаб-квартири підготувало розвідувальне зведення «Радянські парашутисти як шпигуни, диверсанти та терористи». В ній міститься інформація про те, що станом на дату підготовки зведення було виявлено 5 груп парашутистів-диверсантів загальною кількістю 36 осіб [11, р. 123].

В цілому за даними 2-го контррозвідувального відділу Головного штабу більше ніж за два літніх місяці 1941 р. в тилу румунсько-німецьких військ було висаджено 124 радянських диверсанта, більшість з яких було заслано в провінцію Молдова (область на північному сході сучасної Румунії між Східними Карпатами на заході та річкою Прутом на сході), Буковину (область на півночі Румунії, північна Буковина –тепер Чернівецька область України) та Бессарабію (регіон у межиріччі Пруту, Дністра та Дунаю, нині правобережні райони Республіки Молдова та південні райони Одеської області України). Також в центрі уваги регіон Мунтенія, де розташовані румунські нафтопромисли (див. табл.1).

Таблиця 1

Кількість радянських парашутистів, висаджених в тилу румунських військ з 22 червня по 30 серпня 1941 р. [5, арк. 256]

Провінція	Кількість висаджених парашутистів	Кількість схоплених парашутистів		Парашутисти не схоплені (на поточний час)	Зауваження
		Живих	Мертвих		
Молдова	65	14	3	48	
Буковина	17	10	5	2	
Бессарабія	23	8	3	12	
Добруджа	8	7	1	-	
Мунтенія	11	10	-	1	
Олтенія	-	-	-	-	
Ардял	-	-	-	-	
В цілому	124	49	12	63	

У вересні 1941 р. картина змінюється. Збільшилася кількість диверсантів, яких висаджували в Бессарабії, в той час як кількість парашутистів, закинутих в Молдову (див. табл. 2). Це, судячи зі всього, пов'язане із просуванням лінії фронту на схід і переходом Бессарабії під контроль Румунії. Відповідно, саме Бессарабія, а не Молдова стала ближнім ворожим тилом. До того ж, на цей час припадають спроби організації партизанського руху на території Молдавської РСР. Так, у вересні 1941 р. ЦК КП(б) Молдавії, який знаходився у м. Сталіно (тепер м. Донецьк) приймає рішення про направлення на територію Молдавської РСР республіканського партійного центру на чолі з секретарем Слободзейського райкому Олексієм Терещенком. 25 вересня 1941 р. група висадилася біля села Мікауци і одразу ж потрапила до засідки, двоє з групи загинуло, четверо покінчило самогубством, а троє були захоплені і після проведення слідчих дій розстріляні [3, с. 19-20]. Мунтенія з її нафтопромислами також продовжує перебувати в центрі уваги радянських спецслужб.

Таблиця 2

Кількість радянських парашутистів, висаджених в тилу румунських військ з 1 по 30 вересня 1941 р. [5, арк. 294]

Провінція	Кількість висаджених парашутистів	Кількість схоплених парашутистів		Парашутисти не схоплені (на поточний час)	Зауваження
		Живих	Мертвих		
Молдова	2	2	-	-	
Буковина	-	-	-	-	
Бессарабія	25	18	5	2	
Добруджа	3	2	-	1	
Мунтенія	10	7	-	3	
Олтенія	-	-	-	-	
Ардял	-	-	-	-	
В цілому	40	29	5	6	

SSI був підготовлений документ під назвою «Розвідувальні висновки, отримані в результаті допитів радянських агентів розвідки, терористів та парашутистів, що перебували під слідством, з 22 червня по 30 серпня 1941 року». Як зазначається в документі, за зазначений період було допитано 20 осіб, серед яких 10 агентів, засланих органами НКВС, п'ять осіб, які співпрацювали з органами НКВС, три особи, «які перетнули кордон обманним шляхом», два терористи (так у документі – *А.Ф.*), залишені органами НКВС в Кишиніві «для діяльності на випадок відступу або наступу російського наступу» [5, арк.274]

Більшість з «агентів, засланих НКВС», були завербовані з числа сільського населення. З 10 агентів і двох «терористів» – семеро мали максимум 4 класи початкової школи; один, кравець за фахом, мав 5 класів професійної освіти; один вчитель з 4 класами середньої школи; один фармацевт, був офіцером резерву; один, службовець телефонної компанії – випускник політехнічної школи в Брно (Чехословаччина); один – плиточник, мав 4 класи початкової освіти. Всі троє осіб, «які перетнули кордон обманним шляхом» – селяни-«орачі»; п'ятеро осіб, що співпрацювали з органами НКВС – селяни.

За етнічним складом серед «агентів, засланих НКВС», було чотири українця, троє росіян, двос румунів та один німець.

Всі «агенти заслани НКВС» і «терористи», як зазначалося в документі, «мали дуже низьку підготовку беручи до уваги обмеженість їх місій у часі та просторі» [5, арк. 276]. Був відзначений лише єдиний випадок, коли «терорист» отримав спеціальну підготовку органів НКВС враховуючи важливість дорученого йому завдання.

Більшість агентів переткнули кордон пішки через район Герца, спрямовані органами НКВС з Північної Буковини (Чернівецька область) вплава, а терористи мали у випадку російського наступу провисуватися до румуно-німецького фронту.

Всі агенти, як зазначається в документі, були заслани до Румунії для збирання інформації військового характеру, зокрема:

- дислокація румунських та німецьких військ на Півночі Молдови;
- прізвища командирів румунських з'єднань та військових частин;
- розташування аеродромів та складів з паливом в Молдові;
- ситуація на автошляхах та залізницях в Молдові;
- точне розташування автомобільних та залізничних мостів в Молдові;

Термін завдання складав максимум три дні.

Радянські диверсанти отримували завдання як на випадок наступу радянських військ, так і на випадок їх наступу.

У випадку відступу РСЧА вони мали завдання:

- руйнування залізниць, мостів та автошляхів в районі Орхей – Кишинів – Бесарабське (нині центральні райони Республіки Молдова – *А.Ф.*);
- руйнування телефонних та телеграфних ліній;
- перехоплення телефонних розмов;
- знищення складів боєприпасів, продовольства, фуражу та резервуарів з паливом;
- напади на конвої та військові транспорти;
- захоплення документів та оперативних планів військового командування;
- виявлення дислокації румунсько-німецьких військ особливо артилерії та моторизованих частин;
- викрадення румунських або німецьких командирів, яких необхідно було переправляти через лінію фронту, а у випадку, якщо переправлення неможливе, в них мають бути вилучені документи, а самі вони ліквідовані.

У випадку наступу радянських військ перед диверсантами були поставлені наступні завдання:

- одягнувши румунську форму, слідувати попереду румунсько-німецького фронту для знищення шляхів відходу та провокування паніки серед населення;
- руйнування залізниць, мостів, автошляхів, телеграфних та телефонних проводів, військових складів різного характеру в районі Роман – Бакеу – Плоешть або Роман – Пашкань – Яси;
- підпал свердловин в нафтових районах Прахови.

Справи 12 з 20 зазначених агентів були розглянуті Військовим Судом Військового командування Бухареста, ще двох – військовим судом 4 корпусу 2-ї румунської армії. З них сімом були висунуті звинувачення у шпигунстві та незаконному перетині кордону, трьом – у незаконному перетині кордону та розміщенні агентів, двоє звинувачені у шпигунстві та тероризмі, ще двоє звинувачувалися у співпраці з НКВС. П'ятеро були звільнені: двоє, які були заслані органами НКВС та троє, що співробітничали з органами НКВС. Причини звільнення не пояснюються. По одному з затриманих агентів справа не була завершена [5, арк. 277а].

За той самий часу були виявлені випадки висадки 65 «парашутистів», серед яких 41 були допитані. Було з'ясовано, що вони були заслані з центрів підготовки в населених пунктах: Сходня поблизу Москви та Бровари поблизу Києва, Одеса, Миколаїв, Котовськ, Симферополі, Вознесенськ, Нова Полтава [5, арк. 278]. Як зазначається у документі, підготовленому румунською розвідкою, більшість диверсантів були завербовані з числа військовослужбовців, робітників, ремісників та в'язнів (категорія не зазначалась).

Серед затриманих радянських диверсантів, було два лейтенанти, з яких один політрук, шість молодших лейтенантів, як кадрових, так і запасу, двоє, як вказано в документі, «помічники молодших лейтенантів», можливо старшини, один сержант, 14 «ремісників та робітників, які пройшли первинний курс», троє студентів [5, арк. 279]. Інші диверсанти були людьми без професії, школярі старших класів та в'язнів.

За етнічним складом 25 з 41 «парашутистів» були росіянами, 17 – українцями, 11 – євреями з Буковини, Бессарабії та «Старого королівства», 8 – бессарабські румуни, 3 – поляки з Бессарабії та один – радянський німець [5, арк. 279]. Всі парашутисти пройшли відповідну теоретичну та практичну підготовку в відповідних центрах, де їх вчили стрибкам з парашутом, орієнтуванню на місцевості із використанням карти та компаса, особливо у нічний час, топографії, користуванню різними зразками стрілецької зброї та вибухівкою, організації залізничних аварій, радіотелеграфісти проводили відповідний курс поводження з радіостанціями.

Кожна група мала у своєму складі радиста, перекладача, а групи, призначені для виконання особливо важливих завдань, очолювалися офіцерами. Диверсанти мали чисті бланки румунських військових документів, які мали бути заповнені перекладачами кожної з груп під час перебування на румунській території.

Групи диверсантів були висаджені у наступних регіонах:

- в комуні Кодешть та Текута, жудец Васлуй, 6 липня 1941 р.;
- в районі Заставна, 14-15 липня 1941 р.;
- в районі Хиршова, 20-21 липня 1941 р.;
- в районі Старожинец, 26-27 липня 1941 р.;
- міст Ілосей-Хорлешть-Яси, 23-24 липня 1941 р.;
- в районі Північно-Західніше м.Бельци 29 липня 1941 р.;
- в районі м.Сорока (комуні Александрівка та Дондюшени) 31 липня – 1 серпня 1941 р.;
- район Серулешть-Ілфов та Тендерей-Яломіца [5, арк.280].

Всі групи були забезпечені озброєнням, боєприпасами, вибухівкою і мали завданням:

- знищення транспортної інфраструктури (колії, мостів, тоннелів, вокзалів тощо) в регіонах Станіславів (нині Івано-Франківськ) – Коломия та Північній Буковині, особливо на залізницях Чернівці – Львів, Чернаводе –Констанца, Бабадаг – Меджидия - Тулча, Галац – Бахарест, Бирлад – Васлуй – Хуші, Сорока – Бельци, Бельци – Флорешть – Рибниця, Липкань – Бричень – Липнік, Поду Ілоаїей – Яси, Бухеешть – Васлуй, Кишинів – Яси, Бухарест – Джурджу;
- знищення складів боєприпасів, амуніції, пального, нафтопродуктів, фуражу;
- здійснення диверсій підпалів в містах, селах, лісах, сільськогосподарських угіддях, на фабриках та станцій водопостачання та електростанцій, казарм, громадських будівель та військових об'єктів;
- знищення літаків, складів авіабомб та резервуарів з бензином на аеродромах;
- подавати сигнали радянській авіації, запалюючи вогнища поблизу військових цілей;
- знищення телефонно-телеграфного зв'язку між військовим об'єднаннями та з'єднаннями та частинами оперативного рівня;
- знищення нафтопроводів Плоешть – Констанца та Бухарест – Джурджу;

- диверсії на авіазаводі IAR в Брашові;
- провокування паніки серед населення терористичними актами, здійснюючи вибухи в людних місцях (площах, на вокзалах, потягів на зупинках);
- здійснення актів саботажу в тилу румунських військ та розповсюдження дезінформації;
- здійснення нападів на конвої та транспорти, що рухаються окремо з метою захоплення військових документів, боєприпасів та продовольства, отримання інформації від полонених солдат та офіцерів, які після цього мають бути розстріляні;
- підкуп офіцерів, вартових та інших, хто може викрити диверсантів;
- передавати за допомогою радіостанції інформацію щодо розташування німецько-румунських військ а також різну інформацію військового характеру;
- повідомити про характер руйнувань завданий містам Бухарест, Плоешть, Констанца та Чернаводському мосту, передавши інформацію центру радянської розвідки в Севастополі
- організувати партизанські загони, особливо з числа румунських дезертирів [5, арк. 280-281].

Місія мала тривати до початку радянського контрнаступу, який був запланований на вересень 1941 р. У випадку, якщо не вдасться перейти лінію фронту, радянські диверсанти мали встановити контакти з різними партизанськими загонами, залишеними на території Бессарабії.

Більш детально розкрити портрет радянського диверсанта перших місяців радянсько-німецької війни можна на прикладі однієї з розвідувально-диверсійних груп, затриманих румунськими жандармами і допитаних SSI.

Група, про яку йде мова, була заслана 31 серпня 1941 р. в район Кея, жудец Прахова. До складу групи входили Іванов Ілля Степанович, Олініченко Дмитро, Кобзаренко Дмитро, Сініна Філіп, Теліран Федір, Данілюк Микола та Мога Олексій [5, арк. 315].

Аналіз складу учасників групи свідчить про наступне.

- лише один з учасників групи Ілля Іванов, який мав документи на ім'я Іона Нікулеску, був уродженцем Української РСР (комуни Олександропавловське Знаменського району Української РСР). Всі інші – уродженці Бессарабії: Дмитро Олініченко з Кілії та Микола Данілюк з Рені, інші – уродженці повіту Четатя-Албе (тобто Білгород-Дністровського району). Народження в Бессарабії давало очевидну перевагу – володіння румунською мовою. При цьому всі диверсанти мали документи з румунськими прізвищами [5, арк. 315-317];

- з семи диверсантів лише двоє, Дмитро Олініченко та Дмитро Кобзаренко мали військову підготовку (служили в румунській армії) [13, арк. 315, 316];

- серед учасників групи лише Ілля Іванов мав більш менш пристойну освіту – сім класів середньої радянської школи і працював помічником секретаря сільради, четверо мали 4 класи початкової освіти в румунській школі, інші мали менше класів [5, арк. 315-317];

- середній вік 20-21 рік, наймолодшому, Миколі Данілюку – 18, найстаршому – Дмитрові Олініченку – 28 років [5, арк. 315-317];

- незважаючи на українські прізвища більшості диверсантів – уродженців Бессарабії, всі вони вказані як росіяни за етнічним походженням (в документі по-батькові вказано лише у Іванова, в той час як інші записані за румунською традицією – ім'я та прізвище). Можна висловити припущення, що вони самі себе так ідентифікували, оскільки в більшості документів, румунська розвідка все ж відрізняє росіян від українців.

Що стосується рівня підготовки, то як зазначено в документі, «у зв'язку з тим, що в якийсь момент Совети побачили гостру необхідність спрямувати якомога більше терористичних елементів в тил ворога, які а допомогою завдань, що ними виконувалися мали перешкоджати діям противника і тим самим полегшувати операції радянської армії, їх навчання було дуже стислим» [5, арк.318]. Про це, свідчать і період між мобілізацією та засиланням в тил противника. Так, майже всі уродженці Бессарабії були мобілізовані 18-19 липня 1941 р., а Ілля Іванов – 4 серпня. Враховуючи, що група була заслана 31 серпня, то підготовка диверсантів тривала близько трьох тижнів, максимум місяць.

Як зазначається в документі майбутні диверсанти, під керівництвом капітана Кузнецова, інструктора з парашутизму лейтенанта Захогія та «лейтенанта-еврея, спеціаліста з диверсій» вивчали теорію парашутної справи та здійснювали практичні стрибки з висоти 600-800 та 1000 метрів, використання вибухівки для руйнування залізниць, мостів, нафтопроводів, телеграфних

стовпів та телефонних проводів, знищення промислових об'єктів, а також проходили стрілецьку підготовку. Ілля Іванов також навчався на радиста [5, арк. 318-319].

Всі диверсанти отримали документи на інші прізвища, переважно румунські. Були сформовані дві групи. До першої входили Ілля Іванов, Філіп Сініна, Теліран Федір, а також Леонід Воронін та командир групи Банаш (в документі ім'я не вказане). Вороніну та Банашу вдалося уникнути арешту. В другу групу входили Дмитро Олініченко (командир групи), Дмитро Кобзаренко, Олексій Мога, Микола Данілюк та Семен Черненко (останній не був заарештований).

Групи мала завданням диверсії на залізничних ділянках Бухарест – Плоешть, Бреїла, Галац та Плоешть-Брашов, на телеграфно-телефонній лінії Бухарест-Джурджу, нафтопроводі в цьому регіоні, здійснення актів підпалу за допомогою запалювальних засобів в містах та селах, особлива увага приділялася магазинам, поштовим відділенням, будівлям де розташоване румунське командування. [5, арк. 319].

В ніч 30 серпня 1941 р. обидві групи літаком С-47 Douglas були доставлені в район Кея (жудец Прахова) де і відбулося десантування. Під час висадки диверсантів розкидало вітром віднесло одне від одного. Вони були затримані жандармським патрулем, яким отримав інформацію про висадку парашутистів. Після проведення слідства радянські диверсанти були передані військовим судовим інстанціям [5, арк. 321].

В перші місяці радянсько-німецької війни в зоні відповідальності Південного фронту радянськими органами держбезпеки, партійними органами, військовими структурами були здійснене засилання в тил румуно-німецьких військ диверсійно-розвідувальних груп (ДРГ). Перші радянські ДРГ були заслані на початку липня 1941 р., через два тижня після початку радянсько-німецької війни. Перед радянськими ДРГ ставилися широке коло завдань щодо здійснення диверсій на комунікаціях противника з метою ускладнити постачання боєприпасів, пального та продовольства, паралізувати зв'язок між військовими частинами, посіяти паніку серед цивільного населення.

Отже, для підготовки диверсантів була створена мережа шкіл (центрів). Зокрема, відомо, про існування таких центрів в Сходня на території РРФСР та в Броварах, Одесі, Вознесенську, Миколаєві, Новій Полтаві, Котовську на території Української РСР. Враховуючи вкрай складну ситуацію для радянських військ, підготовка диверсантів здійснювалися у стислий термін, від трьох тижнів до місяця. Курс навчання включав ази десантування з парашутом та диверсійної роботи. На початковому етапі питання організації партизанських загонів не стояло (як виняток, розглядалася можливість створення партизанських загонів з румунських дезертирів).

Для засилання ДРГ в тил румунсько-німецьких військ особлива увага приділялася уродженцям Бессарабії, які володіли румунською мовою. Значна частина диверсантів не мала фахової військової або диверсійної підготовки. Фактично більшість з них були звичайними цивільними людьми, які силою обставин стали розвідниками та диверсантами.

Звертає на себе увагу доволі високий відсоток серед диверсантів євреїв – уродженців Бессарабії. Їх залучення швидше за все було пов'язане із знанням місцевих умов, а також румунської та німецької мов. Враховуючи антисемітську політику румунської влади, зазначені диверсанти при спробі діяти в легальному середовищі мали підвищений ризик бути розвінчаними.

Серед диверсантів переважали люди із початковою або неповною середньою освітою.

Пріоритетними регіонами для диверсій у другій половині червня – першій половині липня 1941 р. були румунські регіони Молдова (через наближеність до лінії фронту) та Мунтенія (як регіон, де зосереджені нафтопромисли). Судячи з завдань, які ставилися перед диверсантами радянське командування сподівалося на контрнаступ у вересні 1941 р., проте зміна стратегічної ситуації на фронті змусила переглянути ці плани. По мірі наступу румунсько-німецьких військ і просування лінії фронту змінюються і пріоритетні регіони для висилання ДРГ.

Джерела та література:

1. Бабич А. Одесское подполье: рассекреченные архивы (1941-1942). Одеса: Астропринт, 2017. 243 с.

2. Гогун О. Сталінські командос. Українські партизанські формування, 1941-1944 рр. Київ: Наш Формат, 2014. 504 с.
3. Елин Д. Партизаны Молдавии. Кишинев. Картя Молдавенияскэ. 1974. 223 с.
4. Кентій А., Лозицький В. Війна без пощади і милосердя : партизанський фронт у тилу вермахту в Україні (1941-1944). Київ: Генеза, 2005. 406 с.
5. Національний архів Республіки Молдова. Ф.706. Оп.2. Спр.1.
6. Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Том 2. Начало. Кн.1. (22 июня - 31 августа 1941 года). М., 2000. 724 с.
7. Попов А. НКВД и партизанское движение. М.: ОЛМА-ПРЕСС. 2003. 383 с.
8. Савченко В., Сапожников І., Русанов О. Між НКВС і сигуранцю: про причини краху підпілля в окупованій Одесі у 1941-1942 роках. *Старожитності Лукомор'я*. 2023. №1. С.58-72.
9. Строкач Т. Наш позивний – Свобода. Київ. Київ. Радянський письменник. 1966. 494 с.
10. Moraru P. Armata lui Stalin vazuta de romani. Bucuresti. Editura militara. 2006. 316 p.
11. Moraru P. Romania si batalia informatiilor intre Prut si Bug. Bucuresti. Editura militara. 2011. 324 p.
12. Spanu A. Istoria serviciilor de informatii/contrainformatii romanesti in perioada 1919-1945. Editura Demiurg. 790 P.
13. Troncota C. Omul de taina al Mareşalului. Destinul unui mare roman, vol. I. Bucuresti. Editura Paul Editions. 2020. 284 p.
14. Troncota C. Omul de taină al Mareşalului. Eugen Cristescu, directorul Serviciului Special de Informații. Memorii (1916-1944) și Mărturii (1940-12950), Vol. II, Bucuresti: Editura Paul Editions. 2020. 400 p.

References:

1. Babych, A. (2017). Odesskoe podpole: rassekrechennyye arkhivy (1941-1942). Odesa. 243 p. [in Russian].
2. Hohun, O. (2014). Stalinski komandos. Ukrainski partyzanski formuvannia, 1941 – 1944 rr. Kyiv. 504 p. [in Ukrainian].
3. Elyn, D. (1974). Partyzany Moldavyu. Kyshynev: Kartia Moldaveniaskэ. 1974. 223 p. [in Russian].
4. Kentii, A. & Lozytskyi, V. (2005). Viina bez poshchady i myloserdia : partyzanskyi front u tylu vermakhtu v Ukraini (1941-1944). Kyiv. 406 p. [in Ukrainian].
5. Natsionalnyi arkhiv Respubliky Moldova [Natal archives of Moldova]. F. 706. Op. 2. Spr. 1.
6. Orhany hosudarstvennoi bezopasnosti SSSR v Velykoi Otechestvennoi voine. Vol. 2. Nachalo. Book 1. (22 yunia - 31 avhusta 1941 hoda). Moscow: Rus, 2000. 724 p. [in Russian].
7. Popov, A. (2003). NKVD y partyzanskoe dvyzhenye. Moscow: Olma-press. 383 p. [in Russian].
8. Savchenko, V., Sapozhnykov, I. & Rusanov, O. (2023). Mizh NKVS i syhurantsoiu: pro prychyny krakhu pidpillia v okupovanii Odesi u 1941-1942 rokakh. *Starozhytnosti Lukomoria*. No 1. P. 58–72. [in Ukrainian].
9. Strokach, T. (1966). Nash pozyvnyi – Svoboda. Kyiv. 494 p. [in Ukrainian].
10. Moraru, P. (2006). Armata lui Stalin vazuta de romani. Bucuresti: Editura militara. 316 p.
11. Moraru, P. (2011). Romania si batalia informatiilor intre Prut si Bug. Bucuresti: Editura militara. 324 p.
12. Spanu, A. (1945). Istoria serviciilor de informatii/contrainformatii romanesti in perioada 1919-1945. Editura Demiurg. 790 p.
13. Troncota, C. (2020a). Omul de taina al Mareşalului. Destinul unui mare roman, vol. I. Bucuresti. Editura Paul Editions. 284 p.
14. Troncota, C. (2020b). Omul de taină al Mareşalului. Eugen Cristescu, directorul Serviciului Special de Informații. Memorii (1916–1944) și Mărturii (1940–12950), Vol. II, Bucuresti. Editura Paul Editions. 400 p.